

NOTE FILOLOGICE DESPRE STAICO GRĂMĂTICUL

ALEXANDRU MAREȘ
Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti”

1. Câteva clarificări biografice

a) Cei care s-au referit la activitatea acestui harnic traducător din a doua jumătate a secolului al XVII-lea i-au reprodus numele diferit: Staico, câțiva¹, Staicu, cei mai mulți². Am înregistrat și o lucrare, e drept de colaborare, în care apar ambele variante³. Grămăticul se iscălea însă Staico, așa cum reiese din două manuscrise autografe care îi conservă numele: o dată, criptografiat în cheia grecească, $\omega\psi\epsilon\nu\pi\lambda$ (=Staico)⁴, altă dată, scris în clar: $\sigma\tau\lambda\iota\kappa\omicron$ ⁵. Aceste mărturii certe, singurele pe care le deținem, reproduc forma slavonă meridională a numelui, cu sufixul *-ko*. Se impune, prin urmare, ca la reproducerea numelui grămăticului târgoviștean să avem în vedere forma din urmă, expresie a voinței acestuia, și nu forma româniată *Staicu*.

b) În prima sa contribuție din 1960, Diomid Strungaru l-a identificat pe Staico Grămăticul cu dascălul Daniil de la Mitropolia din Târgoviște, posesorul unui exemplar din ediția *Gramaticii slavone* a lui Meletie Smotrițki, apărută în 1619⁶. Identificarea propusă ar rezulta din două însemnări ale aceluiași personaj, care se semnează pe paginile manuscrisului slavon 462 (B.A.R.), o dată, grămăticul Staico, și, altă dată, ieromonahul Daniil⁷. Neacordând credit ipotezei lui Strungaru, Victor Papacostea considera că asemănarea, sub aspectul scrisului, dintre cele două însemnări s-ar explica

---

¹ Cartoian 1929: 266 și Cartoian 1938: 49; Mihăilă 1972: 313, 314, 320, 323; Mazilu 1976: 178, nota 4.

² Strungaru 1960: 298; *idem* 1964: 96–97; *idem* 1966: 151–156; Ivașcu 1969: 136–137, 241; Gheție 1977: 559–562; *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, p. 804; Ursu 1981: 515, 516 etc.; Rotaru 1981: 121–123; Mihăescu 2006: 14, 17, 51 etc.

³ *Istoria literaturii române. I.* p. 342 (Staicu), p. 499 și 506 (Staico).

⁴ BAR, ms. rom. 2341, f. 6^r. N. Iorga, care a reprodus criptograma într-o formă lacunară ($\omega\psi\epsilon\nu\pi\lambda$), se îndoia că numele conținut ar fi Staico (Iorga 1904a: 22–23). În *Istoria literaturii religioase a românilor până la 1688*, București, 1904, Iorga îl menționează pe traducător o dată drept Stoica logofătul (Iorga 1904b: 195), iar altă dată ca dascălul Staico (Iorga 1904b: p. 219). Demostene Russo a fost cel dintâi care a arătat că criptograma respectivă trebuie citită Staico (Russo 1907: 9, nota 2).

⁵ BAR, ms. rom. 1570, f. 166^r.

⁶ Strungaru 1960: 298.

⁷ *Ibidem*, nota 39.

prin „apartenența celor doi cărturari la aceeași «școală»”⁸. În realitate, premisa ipotezei lui Strungaru este greșită, întrucât însemnarea din ms. sl. 462 nu-i poate fi atribuită lui Staico Grămăticul⁹. Să mai notăm că pe fila 124^v a manuscrisului respectiv nu apare însemnarea care conservă numele ieromonahului Daniil¹⁰. În rezumatul tezei sale de doctorat, Diomid Strungaru nu mai amintește de această identificare, în schimb notează anul 1643 din pretinsa însemnare a lui Staico drept termen *a quo* pentru începutul activității grămăticului târgoviștean¹¹. Lipsit de orice suport factic, acest an nu poate fi reținut pentru biografia acestui traducător.

c) În cuprinsul *Istoriei literaturii române* a lui George Ivașcu, numele lui Staico Dascălul apare, potrivit *Indicelui de nume*, în trei rânduri: la p. 136–137, unde se redă pe scurt activitatea sa de traducător și dascăl la școala din Târgoviște, la p. 241, unde se semnalează traducerea cronografului rusc, și la p. 263, unde se reproduce, după *Anonimul brâncovenesc*, episodul judecării boierului Staico, care uneltise împotriva lui Constantin Brâncoveanu. Identificarea este evident greșită, boierul amintit în cronică, nimeni altul decât Staico Bucșanu (Merișanu), fiind cunoscut ca intrigant politic¹², cu un parcurs biografic complet diferit de cel al dascălului din Târgoviște.

d) Un act din 25 martie 1653, privind vânzarea unei proprietăți din Bâldana (j. Ilfov), menționează că zapisul respectiv a fost scris de Radul din Pitești „în casa lui Staico logofăt”; acesta din urmă precizează când se iscălește că era „ot Târgoviște”¹³. Știrea de față poate fi pusă în legătură cu Staico Grămăticul care în acea vreme își desfășura activitatea tot în Târgoviște? Răspunsul este negativ. Forma numelui din iscălitură (Staicu) și, mai ales, ductul literelor diferit de cel din scrisul dascălului nostru împiedică o astfel de relaționare¹⁴.

e) Potrivit propriei mărturii, Staico Grămăticul a activat pe lângă biserica domnească din Târgoviște¹⁵. Cunoscând acest amănunt, ne putem întreba dacă despre el este vorba într-un document din 2 februarie 1654, în care se pomenește o delegație

⁸ Papacostea 1962: 189.

⁹ Numele de împrumut este Stoica (+ иѣпиѣ а³ мнѡгѣ грѣшниѣ грамапиѣ стоѣка в лѣтѣ хзрна „Am scris eu, mult greșitul Stoica, în anul 7151 (=1643)”, f. 126^v), și nu Staico, cum îl mai găsim reproduș greșit și de P. P. Panaitescu 2003: 291. De aceeași mână și pe aceeași pagină mai înregistrăm două însemnări: + иѣпиѣ а³ мнѡгѣ грѣшниѣ „Am scris eu mult greșitul” și, respectiv + иѣпиѣ а³ мнѡгѣ грѣшниѣ грамапиѣ манѣ ѿ сѣаа мнѣопланѣ влѣтѣ хзрна „Am scris eu mult păcătosul grămătic Manea de la sfânta Mitropolie în anul 7151 (=1643). E lesne de înțeles că cele trei însemnări nu au nimic a face cu Staico Grămăticul. De altfel, în aceste însemnări, litera r, în suprascriere, apare într-o variantă apropiată de р, neînregistrată în scrisul lui Staico; vezi ms. rom. 312 (autograful acestuia): мнѡгѣ нарѡ^{3m} (f. 98^r), мнѡгѣ плодѣ^m (f. 203^v), рѡмеѣ^r (f. 66^r) etc.

¹⁰ Ion Gheție 1977: 561.

¹¹ Strungaru 1973: 8.

¹² Stoicescu 1971: 128–129.

¹³ *Documenta Romaniae historica. B. Țara Românească*, vol. XXXVIII, p. 103–104 (nr. 87).

¹⁴ Cf. BAR, Doc. ist. CCCLVII/25.

¹⁵ BAR, ms. rom. 1570, f. 166^r.

de cinci persoane (printre care figura și un Staico logofăt), de la biserica domnească din Târgoviște, venită în Bărbătești (j. Dâmbovița) „să vază viia ce ce le-au dat-o măriia sa domnu nostru”¹⁶. În rândul iscăliturilor nu figurează aceea a lui Staico logofăt. În schimb, aflăm iscăliturile unui Stoica postelnic și a încă unui Stoica, lipsit de funcție, ale căror nume nu sunt înregistrate în cuprinsul textului¹⁷.

2. Prima traducere românească a *Patericului*

Cu peste trei decenii în urmă, N. A. Ursu a atras atenția asupra ms. rom. 1429 (BAR), în ale cărei texte aparținând *Patericului* și vieților de sfinți se regăseau particularități de limbă caracteristice traducerilor efectuate de Staico Grămăticul: derivatul *ceriuresc*, derivatul cu suf. *-ame*: *voinicame*, forma *încătroo*, auxiliarul *veri*, derivate cu *-(i)cos* și *-(i)ciune*: *scârbicios*, *prosticiune*. Prezența acestor particularități lingvistice l-a determinat pe N. A. Ursu să presupună că textele manuscrisului respectiv, copiate în 1676 de logofătul Vladul, au fost traduse de grămăticul târgoviștean¹⁸.

Ipoteza cercetătorului ieșean a trecut, se pare, neobservată, căci, ulterior lansării ei, texte din cuprinsul acestui manuscris au fost studiate, unul chiar publicat, fără a se face vreo referire la posibilitatea traducerii lor de către Staico¹⁹. Între timp, un examen lingvistic comparativ, întreprins de Doru Mihăescu, între textele din ms. rom. 1429 și cele aparținând traducerilor lui Staico (cf. ms. rom. 312, 1385, 1570 și 2341), a scos la iveală un mare număr de particularități comune, cum ar fi închiderea lui *e* medial aton la *i*, prezența diftongului *îi* în *câine*, *pâine*, palatalizarea lui *f* în *hiară*, *hier*, rostirea dură a dentalei *d* în *dă* (=de), rostirea dură a fricativelor *ș* și *j*, fonetismul *tinăr(ă)*, forme arhaice de perfect simplu *ziș*, forme arhaice de imperativ *blem*, *blemați*, pronumele *nimenea*, adverbul *astară*, cuvinte ca *hatman* „comandant de oști”, *rigă* „rege” etc.²⁰ Acest fond comun de trăsături lingvistice vine negreșit în sprijinul ipotezei lui N. A. Ursu, a conchis Doru Mihăescu²¹.

În ms. rom. 1429 se regăsesc și alte particularități de limbă nerelevante până acum, caracteristice scrierilor traduse de Staico Grămăticul²²: fonetismul etimologic *genuchele* (f. 231^r), cf. *îngenuchie* (f. 76^v) – *genuchiul* (ms. rom. 312, f. 87^v/b-16), *genuchiele* (ms. rom. 312, f. 121^r/b-10, 181^v/b-20), adj. *mitutel* (f. 70^v) – *mitutel* (ms. rom. 1385, f. 38^v), pron. nehot. *fieteșcare* (f. 57^v) – *fieteșcare* (ms. rom. 2341, f. 1^r/5-6), *fieteșcăruia* (ms. rom. 2341, f. 1^r/8-9, 23^r/8-9, 11)²³, formele slabe de perfect și participii ale verbului *a înțelege*: *înțeleguiu* (f. 222^r), *înțelegu* (f. 82^r, 141^r), *înțelegură* (f. 223^r), *n-*

¹⁶ *Documenta Romaniae historica. B. Țara Românească*, vol. XXXIX, p. 38.

¹⁷ *Ibidem*, p. 39.

¹⁸ Ursu 1981: 527–528.

¹⁹ Vezi Moraru [2005]: 104–131 (*Testamentul lui Iov*); Mihăescu 2008: 117–123, 128–134.

²⁰ Mihăescu 2006: 82–87, 89.

²¹ *Ibidem*, p. 86.

²² În exemplele care urmează, pe prima poziție sunt cele preluate din ms. rom. 1429, iar pe poziția secundă cele aparținând traducerilor lui Staico: ms. rom. 312, 1385, 1570 și 2341.

²³ Pentru alte exemple din traducerile lui Staico, vezi și Ursu 1981: 525.

am înțelegut (f. 142^v) – *înțeleguiu* (ms. rom. 1385, f. 209^v), *înțelegu* (ms. rom. 1385, f. 36^v), *înțelegut-am* (ms. rom. 312, f. 183^v/b-10), adv. *încaile* „măcar, barem” (13^v, 207^r) – *încaile* (ms. rom. 312, f. 117^r/a-8; ms. rom. 2341, f. 1^v/12), cuvinte ca *balamut* „amăgitor; cleveitor” (113^r, 163^r) – *balamut* (ms. rom. 312, f. 173^r/a-11), *balamuții* (ms. rom. 1570, f. 34^v), *clocni* „a lovi” (163^r) – mă *clocnesc* (ms. rom. 312, f. 124^r/a-6), *întort* „sucit, strâmb” (6^v, 42^v) – *întortul* (ms. rom. 1385, f. 42^r), *înțelegătură* „înțelegere” (f. 184^v, 189^v) – *înțelegătură* (ms. rom. 1570, f. 164^r), *înțelegăturile* (ms. rom. 1570, f. 144^v), *jălcui* „a se plânge, a se jeli” (f. 227^v, 234^r) – *jelcui* (ms. rom. 312, f. 197^r/b-12), *semui* „a asemena, a compara” (f. 86^v) – *semuiesc* (ms. rom. 312, f. 132^v/b-4), *semuiiu* (ms. rom. 312, f. 197^v/a-10), *solii* „a hărăzi” (f. 96^r) – *solesc* (ms. rom. 312, f. 161^v/a-10), *sporitor* „cel care face să sporescă ceva” (f. 239^r) – *sporitor* (ms. rom. 312, f. 192^v/a-21), *stebălă* „ramură” (f. 224^r) – *stebălă* (ms. rom. 312, f. 141^r/a-21).

Aceste particularități lingvistice comune confirmă, la rândul lor, ipoteza traducerii textelor din ms. rom. 1429 de către dascălul târgoviștean.

3. O traducere necunoscută a lui Staico Grămăticul

De curând, Ovidiu-Victor Olar a constatat că ms. rom. 1324 (BAR) conservă traducerea în limba română a unei cărți tipărite la Moscova, în 1655, din porunca patriarhului Nikon: *Skrižal* „Tablă”²⁴, în sensul de „Tabla legii”. Din cuprinsul ediției rusești manuscrisul academic reține exegeza liturgică a lui Ioan Nathanail publicată în 1574 și scrisoarea patriarhului Nikon al Constantinopolului adresată în mai 1655 omologului său moscovit²⁵. Întemeiat pe o însemnare din care reiese că manuscrisul a fost scris în 1709, Ovidiu-Victor Olar presupune că traducerea celor două texte ar fi fost o inițiativă a lui Antim Ivireanul²⁶.

Incitat de studiul domnului Olar, am deschis, la rândul nostru, acest manuscris. Și surpriză: aveam sub ochi un autograf al lui Staico Grămăticul. Scrisul bine cunoscut al dascălului târgoviștean (vezi fig. 1), se regăsea și în manuscrisul de față (vezi fig. 2). Cât privește însemnarea de la fila 233^r, și nu de la fila 223^{r27}, aceasta nu aparține copistului manuscrisului²⁸.

Știind, prin urmare, că cele două texte din ms. rom. 1324 sunt scrise de Staico, este firesc să ne întrebăm dacă traducerea acestora i se datorează. Răspunsul este afirmativ, „amprente” sale lingvistice fiind omniprezente în paginile manuscrisului:

1) substantivul *vrăjmaș* prezintă constant forma cu *-u-* silabic, înregistrată numai în scrisul lui Staico²⁹: *vrăjumași* (f. 10^r), *vrăjumașii* (f. 212^v).

²⁴ Olar 2011: 283–288.

²⁵ *Ibidem*, p. 285–287.

²⁶ *Ibidem*, p. 287–288.

²⁷ *Ibidem*, p. 288.

²⁸ Data din însemnare (1708) nu-i aparține copistului, ci probabil unui oarecare Dinul, care notează pe prima filă de gardă a manuscrisului: „Scris-am eu Dinul la leat 7227 (=1719).

²⁹ Ursu 1981: 525.

2) Adjectivul *ceriuresc* „ceresc”, o creație, se pare, a lui Staico³⁰, apare notat în mod curent: „cortului *ceriuresc*” (f. 12^r; cf. și f. 20^v, 56^v, 58^v, 59^v), „*ceriurești* cuvinte” (f. 12^v; cf. și 16^r, 21^v, 63^v, 208^r, 210^v, 212^v), „*ceriureasca* pâine” (f. 10^v; cf. și f. 11^v, 46^v); cf. și „*preceriurescul* Dumnezeu” (f. 6^r, 10^v).

3) Pronumele nehotărât *fietescare*, înregistrat frecvent în traducerea lui Staico³¹, se întâlnește des și în ms. rom. 1324: „*fietescare* taină” (f. 2^r; cf. și 9^v, 56^r, 204^v).

4) Forma *numei*, variantă a verbului *a numi*, specifică scrisului lui Staico³², apare frecvent notată: *numeiesc* (f. 12^r, 87^r), *numeiaște* (f. 36^r, 90^v, 93^r, 140^v, 168^v), *numeim* (f. 30^r), *se numei* (f. 29^v), *se numeiaște* (f. 7^r, 37^v), *numeit* (f. 5^r, 212^v), *a numei* (f. 173^r); cf. și *numeire* (f. 93^v), *numeirea* (f. 23^r, 29^v), *numeiri* (f. 159^v).

5) Forma slabă de perfect a verbului *a înțelege*, bine reprezentată în scrisul lui Staico³³, apare și în traducerea scrierii lui Ioan Nathanail: *înțelegut-ai* (f. 53^v); cf. și substantivul *înțelegătura* „înțelegerea” (f. 23^v).

6) Locuțiunea adverbială *în zaludul* „în zadar”, înregistrată sub formă articulată numai în traducerea lui Staico³⁴, apare și în acest manuscris: „că de se-ară fi arătat după nălucitură, toate ale socotinții ară fi fost în deșert și în zaludul” (f. 116^v), „iar când ne despărțim și cădem de la preasfântul trup, atunce în zaludul mâncăm dumnezeieștile taine” (f. 188^v).

7) Substantivul *voinicame* „totalitatea oștenilor, oștire” („Pentru toată curtea și pentru toată voinicamea lor”, f. 79^v) este înregistrat în epoca veche în puține texte³⁵, între care figurează și traducerea lui Staico³⁶; cf. în același text și substantivul *adâncame* „adâncime” („că văzând nelesnea și adâncamea cea fără măsură a aflărilor, mă întunecez”, f. 158^v), care a fost întâlnit în scrierile aceluiași traducător³⁷.

8) Derivatele cu sufixul *-ie*, cu o frecvență mare în scrierile traduse de Staico³⁸, sunt înregistrate și în ms. rom. 1324: *începătorie* (f. 24^v, 26^r), *îngerii* (f. 162^r), *mărie* (f. 165^r, 208^v, 211^v, 216^r), *mâlcomie* (f. 17^r), *muncitorie* (f. 96^r), *stăpânie* (f. 26^r).

9) Interjecția *vaio* „vaileu”, atestată numai în scrisul lui Staico³⁹, apare și în manuscrisul de față: „și vaio acelora care încep lucru bun ca acesta și nu-l săvârșesc” (f. 7^r).

Cele două texte păstrează, în numeroase locuri, urmele unor intervenții ale lui Staico (întregiri⁴⁰, glosări⁴¹, retraduceri⁴²), care evidențiază străduința acestuia de a-și îmbunătăți traducerea.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Cf. supra, nota 23.

³² Ursu 1981: 526–527.

³³ Vezi mai sus, p. 251.

³⁴ Ursu 1981: 527.

³⁵ Densusianu 1938: 316; *Evanghelie învățătoare*, Govora, 1642, p. 137; Drăganu 1914: 197.

³⁶ Strungaru 1976: 523.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ Ursu 1981: 527.

³⁹ Strungaru 1973: 22.

Sub raport lexical, merită să consemnăm numărul mare al cuvintelor de origine rusă, explicabil prin proveniența originalului transpus. Prezentăm câteva dintre acestea, unele cu o existență efemeră, redusă la textul de față:

camilavcă „potcap acoperit cu un văl negru purtat de călugării ortodocși la zile mari” (< rus. камилавка): „Cuculii și camilavcele arată omorârea trupului” (f. 46^r);

ceast „parte” (< rus. часть): „Și denpreună de-a dreapta sfințitei pâini punem ceastul care-l luom în numele ei” (f. 65^v);

ceastiță „părticică” (< rus. частица): „și ceastița aceea iaste în locul Fecioare<i> carea născu pe el trupeaște” (f. 63^v);

plaștaniță „aer, epitaf” (< rus. плашаница): „și plaștanița carea se chiamă ubrus cu care slujesc diaconii...” (f. 46^{r-v});

prinoșenie „prinos, ofrandă” (< rus. приношение): „pentru că (numai) această prinoșenie a jertvei iaste rugătoare” (f. 154^r);

priobștenie „împărtășanie, cuminecare” (< rus. приобщение): „preasfințitul mir, de care fericitul Dionisie grăiaște că iaste asemenea dumnezeieștii priobștenii (glosat marginal: *priceașteniei*)” (f. 148^r);

raspeatie „răstignire” (< rus. распятие): „Sicriiașul pe care iaste raspeatiia, locul al locului unde se răstignește Hristos” (f. 15^r);

răscolnic „adept al unei secte religioase, despărțită de biserica ortodoxă în secolul al XVII-lea” (< rus. раскольник): „Că sâ<n>ță porâncă avem de la apostoli, de eretici ca să fugim de dinșii... ca de niște răzvrățiți, asemenea și răscolnici” (f. 204^r);

răzvală „răscoală, răzmeriță” (< rus. развал): „și să nu fie întru voi răzvale” (f. 203^v), „nu era puțința aceasta să facă împărțeală rânduialei besearecilor, ca să se socotească atunce ereticești sau de răzvală” (f. 204^v).

⁴⁰ Notate de noi între paranteze ascuțite: „ca nici <de> o iscușenie” (f. 8^v), „<auzind> tocarea” (10^r), „și acesta <de> dobitoc> sânge” (11^v), „cum grăiaște <fericitul> apostol Pavel” (f. 78^v), „cum ai zice <acelora> să nu se atingă” (f. 204^r), „cu lucrure <trupești> și cu seamne” (f. 206^r), „pre ea la <amândoo> umerele lui” (f. 210^v) etc.

⁴¹ Notate după bara oblică: *pravoslavnic/ au drept* (f. 2^v), *candelă/ sticlă* (f. 8^r), *calamos/ trost* (f. 9^r), *rodul/ poama* (f. 11^v), *ierarși/ începători de preoție* (f. 15^v), *cinul/ rânduiala* (f. 16^r), *epitafii/ aer* (f. 27^v), *acea casă/ besearecă* (f. 29^r), *blagodatul/ bun darul* (f. 35^v), *în epigonat/ în bederniță* (f. 37^r), *agnețul/ mielul* (f. 54^v), *blagocestvi/ buni creștini* (f. 62^v), *slavosloveaște/ cu mărie măreaște* (f. 75^r), *în sfântul simbol/ cum ai zice vearuiu* (f. 92^r), *ginerere/ mirele* (f. 97^r) etc. De reținut faptul că traducătorul glosează uneori cuvinte cunoscute prin cuvinte de origine rusă și slavonă: *părticealele/ ceasturile* (f. 64^v), *părticeaoda/ ceastul* (f. 65^v), *mărturisirea/ ispovedire* (f. 76^r), *mărturisit/ ispovedit* (f. 76^r) etc; cf., în alte exemple, glosarea prin cuvântul existent în originalul rusesc: *ce iaste hirotonisit/ ръкоположе* (f. 33^v), *nu cu strîștea/ нецмаїтїе* (f. 107^r) etc.

⁴² Notate de noi după bara oblică (prima traducere fiind anulată cu o linie): „care să fie întru dânsa” / „iaste” (f. 5^v), „să gătească de-acie tămâie” / „candela” (f. 8^r), „se lucrează” / „se săvârșesc” (f. 17^v), „și au puteare” / „și iaste” (f. 26^r), „Shima iară cea călugărească iaste...” / „monașescă” (f. 35^v), „iaste lucrarea” / „sânt lucrătoare” (f. 52^r), „pentru aceia” / „dinșii” (f. 76^v), „întru rugăciunea tuturor” / „auzul” (f. 84^r), „în sufletul celor ci au” / „ascultă” (f. 96^r), „și căn ar deade” / „deaca” (f. 212^r), „de a carii se duce jertva” / „pentru” (f. 219^v) etc.

În concluzie, putem spune că prin traducerea de față, ca și prin alte traduceri ale lui Staico (*Cronograful, Cartea lui Chiril*), în vechea română literară începe să se manifeste influența limbii ruse.

4. Două expresii cărturărești

a) *Din unghii moi (tinere)* „de mic, din fragedă copilărie”

La sfârșitul transpunerii *Cărții lui Chiril*, Staico Grămăticul anexează o scurtă însemnare din care aflăm că era „slujitoriu besearcii domnești tocma *den unghii moi* (n.n.; Al. Mareș) și den coconie până la bătrânețe slujitoriu besearcii”⁴³. Necunoașterea semnificației acestei locuțiuni adverbiale este evidentă în cazul celor care au reprodus însemnarea precitată: Diomid Strungaru preferă să înlocuiască cuvintele locuțiunii prin trei puncte de suspensie notate între paranteze drepte⁴⁴, în vreme ce Gabriel Ștrempel le reproduce într-o lecțiune considerată nesigură, „din Unghimoi (?)”⁴⁵. În realitate, *din unghii moi* exprimă în pasajul respectiv înțelesul „de mic, din fragedă copilărie”; cf. sl. *отъ мекъкъхъ покътъ* tradus după gr. *ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων* „din unghii moi”⁴⁶.

O variantă a acestei locuțiuni adverbiale, sub forma *din unghii tinere*, se întâlnește la Dosoftei (*Viețile sfinților*)⁴⁷, care a cunoscut-o, probabil, tot pe cale cultă; cf. lat. *de tenero ungui*⁴⁸ și gr. *ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων*, care în slavonă cunoaște și variantele *изъ младъ ногътий* și *отъ младихъ поктеѣ* „din unghii tinere”⁴⁹.

b) *De supt speaie și de supt pat pre sfeaștnic* „din întuneric spre lumină”

În aceeași însemnare din ms. rom. 1570 (BAR), traducătorul mărturisește: „Trudit-se-au la această carte a o aduce de pre limba slovenească pre limba românească, *de supt speaie și de supt pat pre sfeaștnic* (n.n.; Al. Mareș), ca să se lumineaze iubitorii de cetenie, eu, mult păcătosul și în toate greșitul, Staico Gramaticul...”. În expresia *de supt speaie și de supt pat spre sfeaștnic* răzbat cuvintele lui Isus referitoare la folosul luminii (*Matei*, V, 15; *Marcu*, IV, 21; *Luca*, VIII, 16, XI, 33). Cuvântul *speaie* „coș; vas” indică că Staico era familiarizat cu textul evanghelic pus în circulație de *Noul Testament* de la Bălgrad: „Au dară făcliia pentr-acea o aprindu ca să puie supt speaie sau supt pat, au nu în sfeaștnic să o puie?” (*Marcu*, IV, 21)⁵⁰.

⁴³ BAR, ms. rom. 1570, f. 165^v.

⁴⁴ Strungaru 1973: 8.

⁴⁵ Ștrempel 1978: 372.

⁴⁶ Miklosich, s.v. *НОГЪТЪ*.

⁴⁷ DLR, s.v. *unghie*.

⁴⁸ Gaffiot, s.v. *unguis*, -is.

⁴⁹ Miklosich, s.v. *НОГЪТЪ*.

⁵⁰ Cf. ediția apărută în 1988 la Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Alba Iuliei, p. 181; cuvântul *speaie* apare și în citatele din *Matei*, V, 15 (p. 127) și *Luca*, XI, 33 (p. 237).

BIBLIOGRAFIE

- Cartoian, N., 1929, *Cărțile populare în literatura românească*, vol. I, București, Casa Școalelor.
- Cartoian, N., 1938, *Cărțile populare în literatura românească*, vol. II, București, Editura Fundației pentru Literatură și Artă.
- Densusianu, Ovide, 1938, *Histoire de la langue roumaine*, Tome II, Paris, Ernest Leroux.
- Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, Editura Academiei Române, 1979.
- DLR = *Dicționarul limbii române*. (Academia Română) Serie nouă. Redactori responsabili: acad. Iorgu Iordan, acad. Alexandru Graur și acad. Ion Coteanu. Din anul 2000, redactori responsabili: acad. Marius Sala și acad. Gheorghe Mihăilă. București, Editura Academiei Române. Tomul VI. Litera M: 1965–1968; Tomul VII. Partea 1. Litera N: 1971; Tomul VII. Partea a 2-a. Litera O: 1969; Tomul VIII. Litera P: 1972–1984; Tomul IX. Litera R: 1975; Tomul X. Litera S: 1986–1994; Tomul XI. Partea 1. Litera Ș: 1978; Tomul XI. Partea a 2-a și a 3-a. Litera T: 1982–1983; Tomul XII. Partea I. Litera Ț: 1994; Tomul XII. Partea a 2-a. Litera U: 2002; Tomul XIII. Partea I și a 2-a și a 3-a. Litera V și literele W, X, Y: 1997–2005; Tomul XIV. Litera Z: 2000; Tomul I. Partea a 3-a. Litera D. D – *Deînmuțit*, 2006; Tomul I. Partea a 4-a. Litera D. *Deja – Deținere*. 2006; Tomul I. Partea a 5-a. Litera D. *Deținut – Discopotiriu*. 2007; Tomul I. Partea a 6-a. Litera D. *Discord–Dyke*. 2009; Tomul IV. Litera L. *L–Lherzolit*. 2008; Tomul V. Litera L. *Li–Luzulă*. 2008; Tomul I. Partea a 7-a. Litera E. *E–Erzaț*. 2009; Tomul I. Partea a 8-a. Litera E. *Es–Ezredeș*. 2010; Tomul III. Literele J, K, Q. 2010.
- Documenta Romaniae historica. B. Țara Românească*, vol. XXXVIII, București, Editura Academiei, 2009.
- Documenta Romaniae historica. B. Țara Românească*, vol. XXXIX, București, Editura Academiei, 2010.
- Drăganu, Nicolae, 1914, *Două manuscripte vechi. Codicele Teodorescu și Codicele Marțian*, București-Leipzig-Viena, Otto Harrassowitz, Gerold & comp.
- Evanghelie învățătoare*, Govora, 1642, ediție, studiu introductiv, note și glosar de Alin-Mihai Gherman, București, Editura Academiei Române, 2011.
- Gaffiot, Félix, *Dictionnaire latin-français*. Nouvelle édition revue augmentée sous la direction de Pierre Flobert, Paris, Hachette-Livre, 2000.
- Gheție, Ion, 1977, „Derivatele cu sufixul **-ame** și o chestiune de paternitate”, în *SCL*, XXVIII, nr. 5, p. 559–562.
- Iorga, N., 1904a, *Două biblioteci de mănăstire: Ghighiu și Argeș*, București.
- Iorga, N., 1904b, *Istoria literaturii religioase a românilor până la 1688*, București.
- Istoria literaturii române. I. Folclorul. Literatura română în perioada feudală (1400–1780)*, București, Editura Academiei Române, 1964.
- Ivașcu, George, 1969, *Istoria literaturii române*, volumul I, București, Editura Științifică.
- Mazilu, Dan Horia, 1976, *Barocul în literatura română din secolul al XVII-lea*, București, Editura Minerva.
- Mihăescu, Doru, 2006, *Cronografele românești*, București, Editura Academiei Române.
- Mihăilă, G., 1972, *Contribuții la istoria culturii și literaturii române vechi*, București, Editura Minerva.
- Mihăilescu, Gabriel, 2008, *Viața Sfintei Maria Egipteanca. Cele mai vechi traduceri, manuscrise și versiuni. Studii și texte*, Editura Universității din București.
- Miklosich, Fr., *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Vindobonae, 1862-1865.

- Moraru, Mihai, [2005], *Studii și texte, II Vechi legende apocrife*, București, Editura Adam.
- Olar, Ovidiu-Victor, 2011, „Ecolul reformei liturgice a patriarhului Nikon al Moscovei în țările române la începutul secolului al XVIII-lea”, în volumul *In honorem Cătălina Velculescu. La aniversară*, București, Paideia, p. 283-290.
- Panaiteșcu, P. P., 2003, *Catalogul manuscriselor slavo-române și slave din Biblioteca Academiei Române*, vol. II, ediție îngrijită de Dalila-Lucia Aramă și revizuită de G. Mihăilă, București, Editura Academiei Române.
- Papacostea, Victor, 1962, „O școală de limbă și cultură slavonă la Târgoviște în timpul domniei lui Matei Basarab”, în *Romanoslavica*, V, p. 183-194.
- Rotaru, Ion, 1981, *Literatura română veche*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Russo, Demostene, 1907, *Studii bizantino-române*, București.
- Stoicescu, N., 1971, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova. Sec. XIV–XVII*, București, Editura Enciclopedică Română.
- Strungaru, Diomid, 1960, „Gramatica lui Smotrițki și prima gramatică românească”, în *Romanoslavica*, IV, p. 289-307.
- Strungaru, Diomid, 1964, „Cel mai vechi cronograf românesc de proveniență rusă”, în *Romanoslavica*, X, p. 89-99.
- Strungaru, Diomid, 1966, „Începuturile lexicografiei române”, în *Romanoslavica*, XIII, p. 148-157.
- Strungaru, Diomid, 1973, *Staico Grămăticul. Contribuții la istoria scrisului românesc din secolul al XVII-lea*, Rezumatul tezei de doctorat, Centrul de multiplicare al Universității din București.
- Strungaru, Diomid, 1976, „Derivatele cu sufixul **-ame** atestate în secolul al XVII-lea numai în **Anonymus Caransebesiensis?**”, în *SCL*, XXVII, nr. 5, p. 523-525.
- Ștrempel, Gabriel, 1978, *Catalogul manuscriselor românești B.A.R., 1-1600*, [I], București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Ursu, N. A., 1981, „Paternitatea unor traduceri atribuite grămăticului Staico din Târgoviște”, în *LR*, XXX, nr. 5, p. 515-528.